

KAPITTEL 1. ANDREAS ANDERSENS FAR, ANDERS ANDERSEN GISVOLD.

Anders Andersen Gisvold

Anders Andersen Gisvold var født på husmannsplassen **Gisvolddal** i Orkdal **6/8-1828**. Fødselen inntraff bare tre år etter at sluppen "Restauration" og 52 utvandrere anført av Cleng Persson forlot Stavanger havn 5. juli 1825, med kursen satt for Amerika. Fødselen inntraff også knapt et år før det nye dampskibet "Constitutionen" ankom Kristiania den 17. mai 1829. Henrik Wergeland og andre av byens borgere utløste da "Torvslaget" ved å rope "Leve Constitutionen!", og det ble en nasjonal begivenhet. Men Anders Andersens fødsel ble neppe oppfattet som noen begivenhet, selv på husmannsplassen Gisvolddal. Han ble av presten innført i kirkeboka som "uægte", og som om ikke skammen ved det var ille nok, ble det for husmannsfolket på Gisvolddal også en ekstra munn å mette.

Før vi forteller mer om Anders og hans slekt, kan det være nyttig å vite litt mer om Orkdalen og enkelte gårdsbruk i dalføret. Og etter som Anders var av husmannsfolk, kan det dessuten være nyttig å vite litt om husmannsordningen og husmannsfamiliens levekår.

Orkdal og Gjesvål-navnet.

Det er elva Orkla som har gitt opphav til bygdenavnet Orkdal, - et ca. 15 mil langt dalføre sør for Trondheimsfjorden. Opprinnelsen til navnet på elva er usikkert. Anders Skrondal påpeker i sitt forord til Orkdalsboka, at det helt fra 1600-tallet har vært et rikt laksefiske i elva. Både i det 18. og 19. hundreåret gikk laksen opp i vassdraget i slike mengder, at grunneierne måtte bruke både hest og vogn for å få fangsten til gårds. Men der hvor laksen vandrer, trives også en annen laksefisker: kobben. Og kobbejakt og laksefiske har trolig til alle tider vært viktige næringskilder i bygda. På gammelnorsk heter kobbe "orkn". Det kan derfor være nærliggende å tolke elve- og bygdenavnet som knyttet til det dyret, som både ga mat, skinn og tran til folket i dalføret.

I tidsrommet fra den store nordiske krigen på 1730-tallet, til ufreden som fulgte med Napoleonskrigene, hvor Norge og Danmark i 1807 på Frankrikes side kom til å stå i strid med England, Russland og Sverige, skjedde det store endringer i bygdesamfunnet i Orkdalen. Ca. 2/3 av jordeiendommene i bygda gikk over fra krongods og proprietær-eierskap til selveiende bønder. Før denne omstillingen hadde de fleste i dalføret vært leilendinger med svake rettigheter og tyngende pålegg, i form av skatter og skyssplikt.

Årsakene til at flere kunne bli selveiende, var flere: tilbakegang i folketallet på grunn av krig, sult og sykdom, og utflytting til andre områder innenlands og utenlands. Dette førte til at etterspørselen etter jord avtok, og i neste omgang resulterte dette i at jordeierne måtte vise moderasjon med bygselsavgiftene. Derved kom avkastningen av jorda ikke til å stå i samsvar med den kapitalverdien som lå i eiendommen, og som følge av dette økte jordeiernes interesse for salg. (1)

Kobberverket på Løkken.

I tillegg til jord- og skogbruk hadde Orkdalsområdet et annet viktig næringsgrunnlag: kobbermalmen på Løkken. Malmen i Meldalen ble oppdaget sommeren 1652 av gårdbruker-sønnen Lars Olsen Wold. Han solgte funnrettighetene til lagmann Nikolaus Paulsson i Trondhjem i 1655, og driften ble startet i 1657. I 1703 skriver general Johan Wibe følgende om Orkdalens og Meldalens prestegjeld i en rapport om tilstandene i Trondhjems stift og len: "Ørkedalens Præstegjeld lever af deres gaarder og har sin bedste Næring af Løkken Kobber-

værk, saasom med Malmkjørsel. Kulbrænderi, Sæved, Proviantførsel fra Ørkedalsøren til Værket og Kobberførsel derifra igjen til Ørene, saa de ere fast Vinter og Sommer bedste Arbeide til det Værk, hvor det nyder gjerne deres Betaling en maio og betaler vel og riktig sin Skat”.

På midten av 1800-tallet ser det ut som om driften var minimal, men fra 1850 til 1891 var verket i drift. I årene etter 1891 har driften vært videreført i perioder, først av det engelskeide Orkdal mining Company, og i fra 1904 av Orkla Grube Aktiebolag, stiftet på initiativ av generalkonsul Chr. Thams.⁽²⁾

Løkken verk markerte sitt 300-års jubileum 10. – 11. juli 1954 og refererer i sitt festskrift til skredderen Lars Jonsson, som i 1654 fant en skinnende sten. I festskriftet angies det at det første vitnesbyrd om malmen ble funnet i Bergugla, en bergknaus like syd for veien som går over åsen ved Løkken. Det første skjerpingsarbeidet ble startet sommeren 1654, men det første dokumentet om gruben, mutingsbrevet, ble utstedt jonsok i året 1655. Kobbermalmen ble tatt ut og kjørt til smeltehyttene på Svorkmo og Grutsæter. Derfra ble kobberet kjørt til Ørkedalsøra, og så brakt videre til Trondhjem.

*Navnet **Gisvold**, eller **Gjesvål**, består av 2 elementer: ”vål” henspeiler på jord som er ryddet ved sviebruk, mens navnets første del har utspring i mannsnavnet ”Geitir”. Gårdens historie kan føres tilbake til 1400-tallet. Gjennom de etterfølgende hundreår har gården vært bopæl for futen (fogden). Fra Gjesvål kom futen eller ”skrivarkaren” til kirkebakken for å lese opp kongelige forordninger. Til Gjesvål kom folk for å søke lov og rett. Hit kom også folk for å betale kongelige skatter og avgifter, og her ble forbrytere holdt i forvaring, til de kunne transporteres til Trondheim.⁽¹⁾*

Husmannsvesenet.

*Det var egentlig flere grupper som ble rubrisert som husmenn: **husmann med jord** hadde et hus som han oftest eide sjøl. Dessuten brukte han et stykke umatrikulert jord, som han betalte leie for, enten med arbeid eller i penger. Ikke sjelden rydda han sjøl plassen i utmarka til gården. Det var også vanlig at han måtte arbeide på gården for daglønn, når han fikk beskjed om det. Han blir også ofte kalt **arbeidshusmann**, og var i hovedsak typisk for husmannsordningen på Østlandet og i Trøndelag. **Inderst** var en mann som var innlosjert på gård eller plass, men som hadde egen husholdning, og levde av dagarbeid eller håndverk. **Husmann uten jord** skilte seg fra inderst ved at han bodde i et hus for seg sjøl, men levebrødet var det samme. **Strandsitter** var en husmann uten jord, som bodde ved sjøen og levde av fiske og fraktfart. Inne i landet kunne han på samme måte bli kalt **bakkesitter** eller **stuemann**. På Vestlandet kan en også møte **bygselmannen**. Plassen var ofte liten, og leien ble som regel betalt i penger, fordi arbeidsytelsen var ubetydelig. Bygselmannen arbeidet som regel utenfor gården, i håndverk og fiske.*

Bortleie av umatrikulert jord mot arbeidsplikt kan muligens gå tilbake til middelalderen, men i Trøndelag er det knapt noe holdepunkt for det. Husmann i betydningen plassmann oppstod kanskje på 1500-tallet. I skattelister fra 1500-tallet og første halvdel av 1600-tallet er husmann ofte nevnt sammen med ”ødegaardsmenn”, det vil si brukere på de skattemessig sett dårligste gårdene. Noe stort antall var det ikke i Nord-Trøndelag på 1600-tallet, men relativt sett var det flest i Stjørdal len og fogderi, unntatt Leksvik prestegjeld. I stor grad finner vi i 1647 disse som strandsittere, særlig knyttet til elvemunningene ved Stjørdalshalsen, Levangereelva og Verdalselva. Det ser altså ut som at årsaken er et begynnende befolkningspress i de ytre bygdene. Med grunnlag i et manntall fra 1665 er antall husmenn i hele Nord-Trøndelag på denne tid beregnet til 1245. I 1670 ble det ved kongelig forordning fastslått at bonden

*skulle være ansvarlig for skatt for hele gårdsområdet, og betale skatten for husmenn og strandsittere, som tidligere hadde betalt skatten sin sjøl. Med denne forordningen ble det gradvis slutt med rydding og utskilling av nye bruk, bortsett fra i almenningen. **Nyryddingsmannen ble for framtida husmann med jord.** Befolkningsvekst ville da føre til nye husmannsplasser. Denne prosessen tok tid i Trøndelag. Riktig nok oppstod en voksende husmannsklasse i Inn-Trøndelag på 1700-tallet, men det var først etter 1815 at denne utviklingen tok fart. Dette skyldtes først og fremst at hele Norge etter 1814 opplevde en voldsom vekst i folketallet, - i Nord-Trøndelag nesten en fordobling fra 1801 til 1865. (3)*

Poteten, - den revolusjonerende nyheten i jordbruket.

Årsakene til befolkningsveksten var først og fremst en minkende dødsrate i befolkningen, trolig som følge av bedre tilgang på matvarer, delvis også som følge av et bedre helsestell. Men det som trolig betydde aller mest, var utbredelsen av kunnskapen om poteten, og innføring av potetdyrking i norske bygder fra slutten av 1700-tallet, og begynnelsen av 1800-tallet. Sogneprest Cornelius Thomas Rønnau forteller fra fjellbygda Oppdal, at da han kom dit som sogneprest i 1803, hadde bygdefolket nesten ikke kjennskap til poteten. I 1817 ble det derimot dyrket potet på alle gårder. Sogneprest Hieronymus Heyerdahl i Stjørdal forteller det samme. Han påpekte også, at vekselbruk mellom potet- og korndyrking bidro til å bedre kornhøsten i bygdene. (4)

Engelskmannen Thomas Robert Malthus beskriver også om utbredelsen av poteten i sin reiseskildring fra et opphold i Norge 1798: husmenn i Gudbrandsdalen opplyste at poteten nylig var blitt innført i området, men at befolkningen ikke benyttet den i kostholdet i noen større utstrekning.

Nyere forskning tyder på at det ikke var poteten og bedringen i kostholdet alene, men kombinasjonen av et bedret kosthold og en reduksjon i forekomsten av de epidemiske sykdommene som forklarer den reduserte dødeligheten i befolkningen (4). En tilleggsfaktor må også påpekes: innføringen av obligatorisk koppevaksine fra begynnelsen av 1800-tallet (ca. 1810), etter at engelskmannen Jenner i 1795 lanserte vaksinasjon med kukopper som et effektivt middel mot kopper. Kopper hadde lenge vært blandt de farligste farsottene. Selv om koppesykdom var en viktig dødsårsak, utgjorde den likevel ikke mer enn ca. 5 % blant alle tilfelle av død. Flere forskere heller derfor til den oppfatning, at det på begynnelsen av 1800-tallet inntrådte en generell bedring i det epidemiske klimaet, og at dette var en viktig faktor for den reduserte dødeligheten i befolkningen.

Bedre ernæring og helse ga økende folketall, - og utvandring.

Økningen i folketall resulterte delvis i utvandring til andre området innen landets grenser, delvis også utvandring til Amerika. Men husmenn var ikke den relativt største gruppen som utvandret til Amerika i de første tiårene. Husmenn kom først med tyngde blant disse utvandrerne i 1870-årene. Det kan ha sammenheng med at husmannen kanskje var dårligere orientert enn bonden, eller at han var så fattig at en "amerikaauksjon" ikke ville gi nok reisepenger. Senere kom nok hjemsendte Amerikabilletter til å virke inn. Og fortsatt var det langt flere som forflyttet seg innen landets grenser, enn det antall som utvandret til Amerika. Den tekniske utviklingen på slutten av 1800-tallet innebar også at bøndene ikke lenger var like interessert i å opprettholde husmannsordningen. Det kom treskemaskiner, slåmaskiner og andre tekniske innretninger, som gjorde bonden mindre avhengig av husmannen. (3)

Fikk husmannsfamilien nok mat?

Kostholdet i husmannsfamilien var enkelt: sild, fisk, graut og potetkake går igjen i alle beretninger. En sjelden gang kunne det vanke kjøtt eller ovnsstekt brød. Sikkert er det, at det i alle fall før 1815 var mange som sultet. En beregning av Kåre Lunden (6) viste antydningssvis at gjennomsnittstilgangen på kilokalorier økte fra 1425 pr. person i 1723 til 1804 i årene før 1809, og til 3317 i 1865. Beregningen er noe usikker, etter som Lunden ikke har regnet med fisk og sild. Ei undersøkelse fra Rennebu viser, at produksjonen for årene 1657, 1723 og 1835 i bygda var hhv. 22%, 16% og 5% under antatt minimumsbehov (2000 kcal/dag). I 1845 var produksjonen atskillig over minimumsbehovet, og 6 % over ønsket dekning (2600 kcal/dag). Et annet regneeksempel kan oppstilles for et gjennomsnittsår omkring 1723, når de sådde 1 våg blandekorn og hadde ei ku og 4 sauer på husmannsplassen. Dersom en regner med en husstand på 4 personer, blir resultatet 374 kcal pr. person pr. dag. Produksjonen av mat på husmannsplassen dekket derfor ikke 1/5 av minimumsbehovet, selv om husmannen hadde kost i forbindelse med pliktarbeidet. Husmannen og hans familie hadde altså gjennomgående for lite mat. Dette er i alle fall mye av årsaken til at 1/4 av alle husmannsbarn døde før 1 års alder, og 1/4 døde som barn eller i ungdomsalder før 1800-tallet.

Ikke alle er enige i Kåre Lundens beregninger og tilrår at man er forsiktig med å trekke sikre konklusjoner om en generell underernæring i husmannsbefolkningen. Det er fra atter andre også pekt på relativt store regionale forskjeller i sykелighet forårsaket av kroniske infeksjonssykdommer, hvor forløpet av lepra, radesyke (syfilis) og tuberkulose muligens ble påvirket av klimatiske faktorer. Dette er knyttet til forekomsten av muggsoppgifter (mykotoksiner) i kosten. Dette gjorde seg særlig gjeldende i kyststrøk, hvor kombinasjonen av høy luftfuktighet og lav middeltemperatur i sommerperioden ga høy forekomst av muggsoppgifter i kornet. Overgangen til økende innslag av potet og melkeprodukter i kosten i noen distrikter viste klar samvariasjon med redusert opptreden av slike sykdommer. Årsaksforholdet til endret sykелighet på denne tiden kan altså være sammensatt.

Husmannskona – hvor er hennes historie?

Husmannskona er lite omtalt i det kildestoff som foreligger. Men hun burde hatt sin egen historie. Hardest var det, når husmannskona var enke, og måtte stå for pliktarbeidet i tillegg til alle andre daglige gjøremål. Hun hadde nok den lengste arbeidsdagen, - om sommeren fra 4-5-tida om morgenen til kl. 23 om kvelden. Om vinteren sto kvinnfolka opp i halvsektida. Først skulle fjøset gjøres unna, så var det ungene som skulle ha en matbit. Ofte måtte husmannskona bort i gårdene som bakstekone, eller i annet arbeid, for eksempel som kornskjærere. Det finnes fortellinger om husmannskoner som var svært raske med "skjuru", - enkelte skar 2 mål med korn pr. dag. Ved bakstejernet kunne de sitte 12-14 timer uten pause. De spiste mens de bakte. I treskinga var det kvinnfolkarbeid å riste kornet ut av halmen. Klesforsyning til ungene var det ikke penger til å kjøpe, - husmannskona måtte både spinne, strikke, veve og sy. Ofte gjorde husmannskonene byttarbeid. Når alle andre hadde fått sitt, kunne det bli lite igjen til henne sjøl. Det finnes beretninger om husmannskoner som ved inngangen til 1900-tallet bare hadde tresko å ha på føttene. (3)

Husmannsvesenet i Orkdalsbygda.

Allerede omkring år 1700 hadde Orkdalsbygda ca. 100 husmenn. Dette tallet hadde i 1812 økt til ca. 270. Husmennene som var knyttet til Verkshuset på Svorkmo arbeidet for daglønn, - eller de hadde akkordbetaling for hver tønne malm de brøt ut. De hadde arbeid hele året, fikk redusert lønn under sykdom, og en liten pensjon når de var ute av stand til å arbeide mer. Husmennene på gårdene var ikke like godt stilte. De svarte pliktarbeid til eieren, og måtte i

tillegg, på husbondens befaling, arbeide for 12-16 skilling pr. dag. Husmannsplassen var som en liten gård: ei lita treroms stue, et lite fjøs, en kornlåve og et lite stabbur.

Husmannen måtte oftest sikre livsopphold for seg og sin familie ved arbeid utenom heimen. De som bodde ved fjorden kunne drive fiske, eller delta i fraktfart til byen. De som bodde lenger inne i bygda, slo seg på tømmermanns- og bygningsarbeid. Flere utdannet seg også som underoffiserer.

I 1801 bodde 5 husstander på Gjesvål, - i alt 32 mennesker: res.kap. Hans Holst Lund, lensmann Mæhlum, underofficer Iver Mæhlum, husmann Erik Hermundsen og husmann Simon Andersen. (1) (Vi finner Simon Andersen Gisvoldlykken død 21.oct.1806, 76 3/4 år gl.).

Skyssplikten.

Den plikt som bonden hadde til å skyss kongen og hans ombudsmenn, var utgammel. I tillegg skulle erkebisp og bisp ha fri skyss. Noe senere fikk lensherre, lagmann, fogd og sorenskriver rett til friskyss på tjenestereiser. Fra 1591 ble plikten også utvidet til å omfatte adelsfolk og deres tjenere. Da skatteinnkreving ble en årviss oppgave, måtte fogden flere ganger pr. år reise fra tingsted til tingsted, og jo mer skatten økte, jo oftere måtte fogden holde ekstrating for å få inn skatterestanser.

Men skyssplikten gjaldt ikke bare personer. Bøndene skulle også frakte de landskyldvarer (korn og slakt) og skattepenger som tilkom kongen. Pengene var i skillemynt, og 2000 sølv-dalere var et hestelass. Landeieren hadde ellers også et krav på 12 mils gratis skyss av leilendingen per år. For Orkdal var skyssplikten en verre plage enn i mange andre bygder, etter som embetsgårder og verksgårder var fritatt for skyssplikt. Ordningen var også urettferdig, ved at plikten til å yte skyss var den samme for små gårdsbruk, som for de større. (1)

Andreas Andersens fars-slekt.

Det var altså til denne virkeligheten **Anders Andersen Gisvold** ble født 6. august 1828, som "uægte barn", bosatt hos mora på en husmannsplass under Gjesvål. Faddere var Anders Olsen Gisvolddal (morfar), og Christen og Helle Digeraas. Gisvolddal må ha vært en husmannsplass under Gisvold, men står ikke nevnt i Orkdalsboka.

Andreas Andersens farmor, **Simonette Caroline Andersdatter Gisvolddal** var født **4/4-1804** i Trondhjem (I registeret over konfirmerte i kirkeboka for Orkdal 1820 står det for Simonette understreket: "Født i Byen"). Hun var døpt i Domkirken 2. Søndag post Pascha 1804, etter "Provst Angells foreviiste Attest". Faddere var Madame Lyng, Madame Schiølberg, Jomfru Mørch, Simon Schiølberg, Søren Ebbesen og Erik Lie. Blant disse fadderne finner vi i folketellingen for 1801: *Malermester Simon Schiølberg, Prindsens gt. 27, 28 år gml., og hans hustru Peternille Carolina Schiølberg, 30 år; - videre Ane Cathrine Mørch, 34 år, datter av Glasmester Mørch, Munkegt.10, og Erik Lie, Glasmestersvend, 25 år. "Madame Lyng" kan være Maren Alette Lyng, 40 år, gift med "Capitain og Vagtmester Jacob van der Stenhof, 41 år, Strandgt.42", eller hennes søster, enken Anna Maria, 49 år, som bor på samme adresse.*

Simonette hadde foreldrene **Andreas (Anders) Olsen Smiseth**, født i **1772** på **Smisethaune** i Mosvik sogn, Ytterøy prestegjeld, og **Catharina (Kathrine) Fredriksdatter** født i **1768**. I folketellingen for 1801 finner vi gården Smiseth bebodd med tre husholdninger og tretten personer, hvor tre brødre representerer hver sin husholdning:

Jon Olsen 43 aar, inderst, vanhelsig og fattig, gaar i dagleie, gift med Marith Olsdatter 53 aar, deres datter Barbro Jonsdatter, 11 aar; Ole Olsen 32 aar, gift 2den gang, bonde, lejlending, gaardbruger og landvern, gift med Eli Andersdatter, 26 aar, deres barn Ole Olsen 5 aar, Andreas Olsen 3 aar; Amund Jonsen 13 aar, tjenestedreng; Barbro Olsdatter, huusbondens

Moder 74 aar; Andreas Olsen 29 aar, national soldat, husmand med jord, gift med Catharina Fredriksdatter 33 aar, deres barn Karen Andersdatter 6 aar, og Ole Anderssen, 3 aar.

Med bakgrunnskunnskap om gårdens besetning og avling i 1865 er det nærliggende å anta at livsgrunnlaget for tretten mennesker måtte være i snaueste laget, og at dette er forklaringen på at Andreas (Anders) Olsen som den yngste av brødrene måtte se seg om etter annet bosted. Familien må ha flyttet fra Mosvik til Trondhjem i tidsrommet 1801-1804, og videre til Orkdal i tidsrommet etter 1804, og før Simonetta ble konfirmert i 1820. Vi finner Karen Andersdatter Gisvolddal og Jon Olessøn Berg fra Trondhjem som foreldre til Caroline Jonsdt. født 10/11-1820, døpt som "uægte" 26/11-1820 i Orkdal kirke. Karen var jo Simonettes eldre søster. Det forhold at barnefaren var trondhjemmer kan kanskje tyde på at familien nylig var tilflyttet bygda i 1820. I kirkeboka for Orkdal finner vi i fortegnelsen over døpte i 1835 Ole Jørgensen Øyen og Barbro Andersdt. Gisvolddals "uægte" barn Karen Olsdatter født 3/2-1835, døpt 28/2 s.å. Dette må bety at Andreas Olsen Smiseth og Catharina Fredriksdatter i tillegg til Karen, Ole og Simonette hadde ytterligere en datter, trolig oppkalt etter farmor Barbro.

Mosvik sogn i "Ytterøens prestegjeld".

Vi går til "Norges bebyggelse, Herredsbind NT, Søndre del, utgitt av AS Norsk faglitteratur: *Mosvik herred ligger på vestsiden av Indre Trondheimsfjord, omtrent 3 sjømil vest-nordvest for Levanger. I gammelnorsk var bygdenavnet Masarvik. Første ledd i navnet Mosvik uttales med kort åpen o. Det kommer av elvenavnet Mossa, som også uttales med kort åpen o. (5)*

Under den gamle fylkesinndelingen hørte både Masarvik og Eyni Ytri (Ytterøy) med til Skeynarfylki. Mosvik er anneks til Ytterøy prestegjeld, har lensmann sammen med hovedsognet og distriktslege sammen med Verran. Bygda hører med til Inderøy sorenskriveri. Herredet grenser i sørvest til Leksvik, i nordvest til Verran og i sørøst til Trondheimsfjorden og Ytterøy. Skarnsundet skiller mellom Mosvik og Inderøy. Ifølge en folketelling i Mosvik 1701 var det på bondegårdene med husbond, sønner og drenger 135 menn, og på husmannsplasser samt inderster 42 menn, - i alt 177 menn. Kvinner var ikke regnet med, men dersom en går ut fra at det var like mange, hadde bygda i 1701 et samlet folketall på ca. 350.

Det er noen gårdsnavn i bygda som har endelsen -set eller -stad: Braset, Smiset, Sunset, Troset, Hamstad og Nakstad. Disse gårdene er fra bosettingen omkring år 800 – 900 e. Kr., mens andre gårder som Sliper, Melting, Berg og Duklet er eldre.

Vi søker etter opplysninger om gården Smiseth i bygdeboka og herredsbindet for "Norges bebyggelse", men gården er ikke omtalt. Ved kontakt med tidligere ordfører i Mosvik, Per Vennes, får vi opplyst at gården ikke lenger består som eget bruk, og at jorda for flere mannsaldre tilbake er tillagt nabobruket Melvold. Vi søker i folketellingen for 1865, hvor gården Smiseth fortsatt er i drift som selvstendig bruk med 1 hest, 4 kyr, 14 får, $\frac{3}{4}$ tønne bygg, 1 $\frac{1}{2}$ tønne havre og 4 $\frac{1}{2}$ tønne potet. Husfader er Andreas Larssen, 45 år, oppført som ugift, men har husholdersken Anna Johnsdatter 22 år i tjeneste. De har sønnen Johannes Andreassen 4 år, samt en tjener, Albrigt Nilssen 16 år. Gården brødfør altså nå bare fire mennesker.

I 1875 finner vi ikke gården registrert. Det er derfor nærliggende å anta at den er avviklet som eget gårdsbruk i det mellomliggende tiåret, selv om vi kan finne stedsnavnet Smiseth markert på et kart over Mosvik så sent som i 1917. Vi finner i 1875 Andreas Larssen og familien bosatt på Klæp Søndre på Inderøy.

Simonette Andersdatter gifter seg.

Vi har liten kunnskap om Simonette Andersdatter etter at hun fødte Anders Andersen i 1828. Men vi finner henne gift i Orkdal 4/2-1835:

"Ungkarl Johan Amundsen Øddynd 25 Aar, Søn af Husmand Amund Jonsen Øddynd, og Pige Simonetta Andersdatter Gisvold 30 Aar, Datter af Anders Olsen Gisvolddal." I kirkeboka for Orkdal finner vi at Johan og Simonette fikk datteren Karen, født 15/2-1836, døpt 3. april s.å. Johan er på dette tidspunktet registrert som inderst på husmannsplassen Gisvolddal. I kirkeboka finner vi også at Karen Johansdatter er vaksinert 26. desember 1836, og at Johan Amundsen, Simonette og Karen fortsatt bor på denne husmannsplassen. I folketellingene for 1865 og 1875 finner vi Simonette bosatt på husmannsplassene **"Sundlihaug"** og **"Sundlimyr"**, sammen med sin ektefelle, omtalt som *"husmand uten jord og lægdslem"*. Johan Amundsen ble altså født ca. 1809-1810 i Orkdal. I 1875 er det Ole Johansen, *"husmand uten jord og skomager"*, f. 1847 i Orkdal, som er husfar på Sundlimyr. Muligens er dette en sønn av Simonette og Johan Amundsen. Anders Andersen hadde altså en halvsøster ved navn Karen, og trolig en halvbror kalt Ole.

Anders Andersen var 7 år da Simonette giftet seg. Kanskje var han ikke velkommen til å følge med mora og stefaren Johan Amundsen, når de senere flyttet til Sundlihaug? Den kjensgjerning at han senere i livet brukte Gisvold som etternavn, kan tyde på at han ble boende hos besteforeldrene på husmannsplassen Gisvolddal, inntil han kunne ta seg fram i verden på egen hånd.

Simonette måtte leve et liv i fattige kår, men hun nådde en respektabel alder for sin tid. Vi finner "kone" **Simonette Andersdatter**, 72 år gammel, død **20/1-1876** på plassen **Sundli-moen**, begravet 29/1-1876.

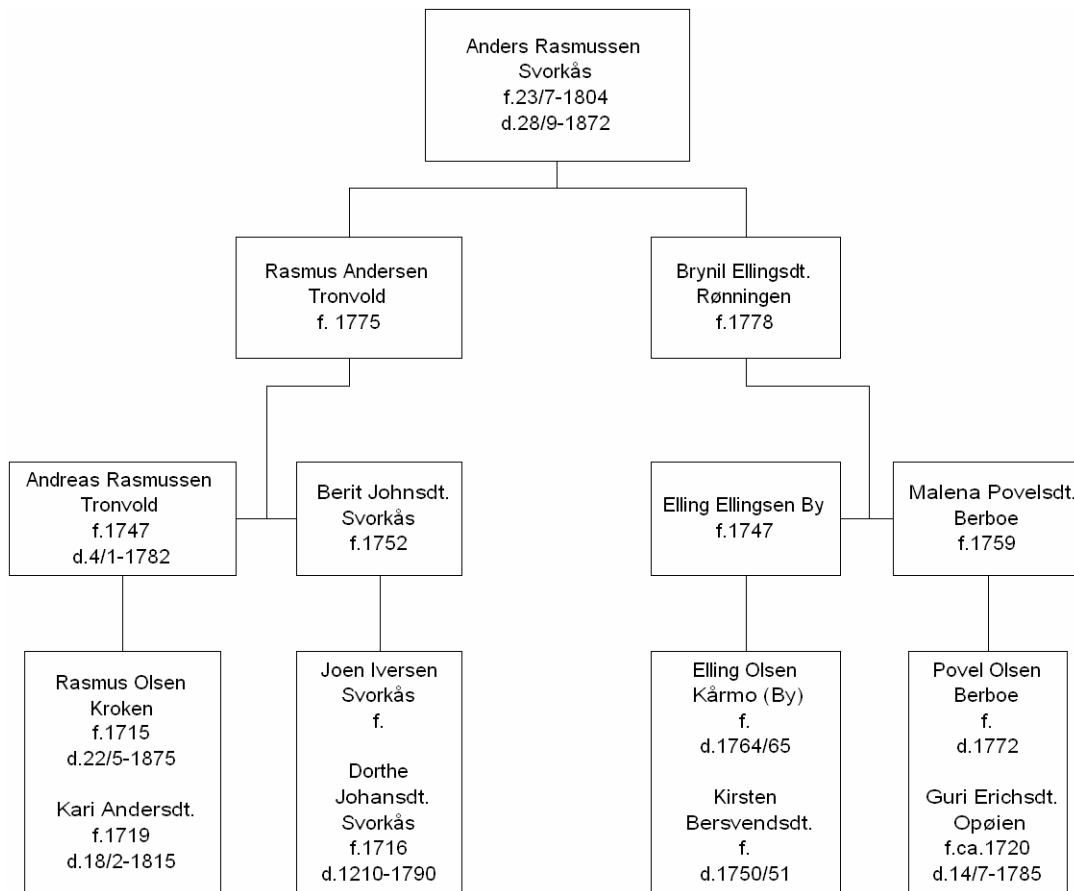
Anders Rasmussen Svorkås.

Anders Andersens far var **Anders Rasmussen f. 23/7-1804**, døpt 29/7-1804. Hans foreldre var **Rasmus Andersen Tronvold f. 1775**, døpt 7/1-1776 og **Brynild Ellingsdatter Rønningen f. 1778** på gården Berbo. Brynild ble døpt 26/12-1778. Anders Rasmussen var født som *"uægte"*, men Rasmus og Brynild giftet seg 12/11-1804. I vielsen for sønnen Anders Rasmussen i 1838 opptrer Rasmus Andersen med gårdsnavnet Svorkaas. I dåpen for datteren Ane Rasmusdatter 12/12-1819 er Rasmus og Brynilds adresse angitt å være Svorkaashaug, men ved dåpen for sønnen Ole 23/6-1816 har de adressen Lykken (Lykkja).

Vi vet ikke med sikkerhet hvor Anders Rasmussen vokste opp, men han bodde trolig på Svorkåsen i 1828. Han hadde sin farsslekt fra gården **Kroken** (matr.nr.165). I motsetning til mange andre gårder har denne eiendommen hatt fast bosetting fra 1590. Oluf Rygh mener at navnet skyldes beliggenheten ved en buktning av elva Svorka. I 1723 var kongen jordeier og en bruker ved navn Anders leilending. Garden var *"noget kornviss"*, hadde skog til husbruk, men var *"slett til eng"*, tungdrevet og tålte ingen økning av jordskylda.

I 1756 fikk **Rasmus Olsen f. ca. 1715** skjøte for 257 riksdaler. *"Med ham kom ei ætt som satt med eierskap til en del av gården helt frem til 1860-tallet"* (1). Rasmus var gift med **Kari Andersdatter** født ca. 1719, død 18/2-1815. Deres sønn **Andreas Rasmussen Tronvoll f. 1747**, død 13/1-1782, var gift med **Berit Jonsdt. Svorkås f. 1750**. Andreas og Berit fikk så i 1775 sønnen Rasmus Andreassen (Andersen) Tronvoll, konfirmert 3/6-1793, som er omtalt i innledningen av dette avsnittet. Han ble far til Anders Rasmussen. Vi finner Anders Rasmussen på gården **Sommervold** (matrikelnr. 337b) i 1865, da gift med enken Beret Larsdatter. Ved å gå tilbake i kirkeboka finner vi vielsen 2/4-1838 for ungkar Anders Rasmussen 34 år,

og enken Beret Larsdatter Sommervold, født Eklie, 36 år. Berets far heter Lars Amundsen Eklie. Anders Rasmussen døde 68 år gammel 28/9-1872, begravet 8/10.

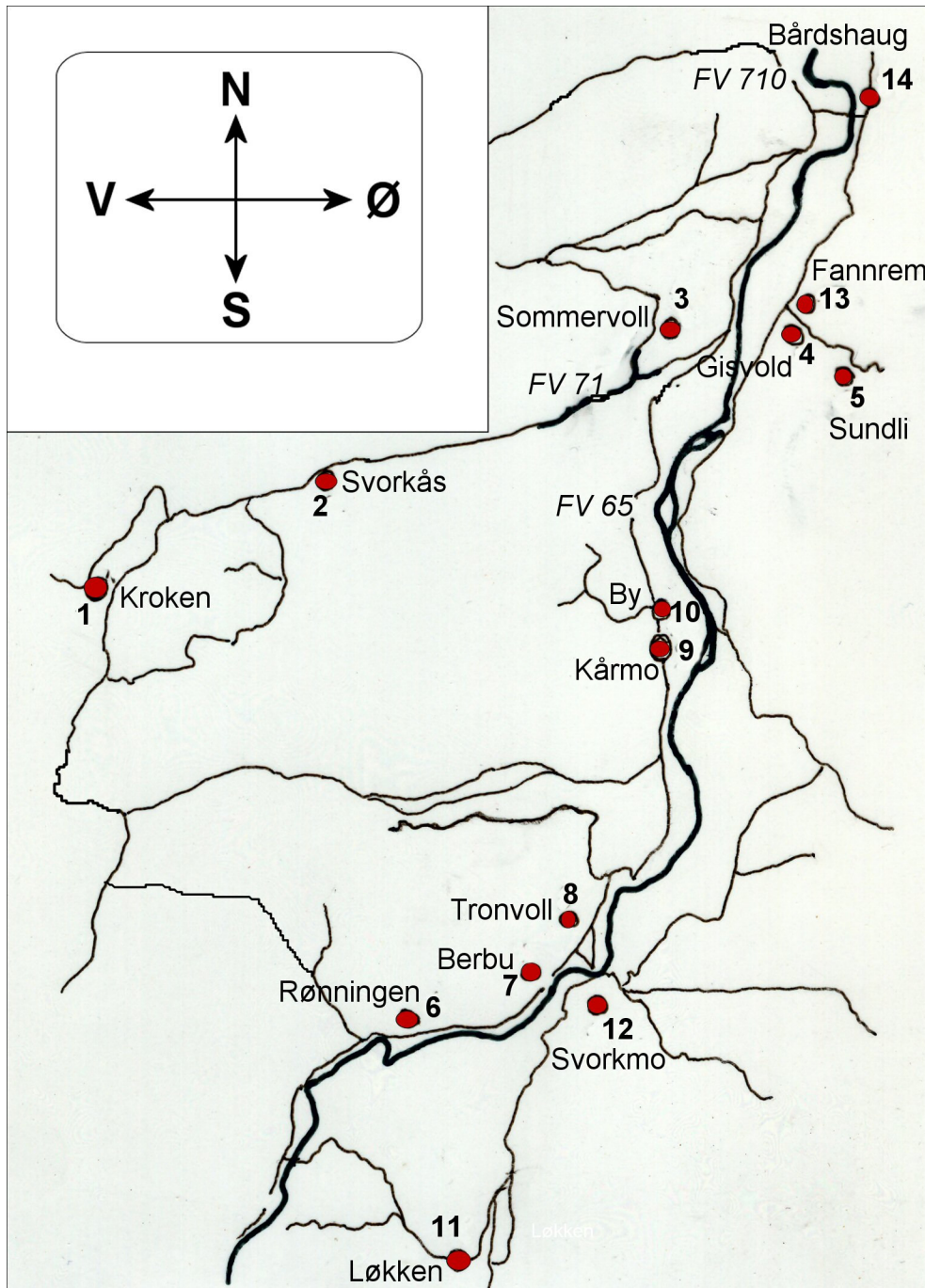
Gjetergutten.

Vi har ingen opplysninger om Anders Andersens oppvekst på husmannsplassen. Men vi kan regne det som sikkert, at han hadde en barndom preget av magre kår, både med hensyn til mat, klær og kjærlighet. Derimot fikk han tidlig stifte kjennskap med arbeid og plikter, trolig på samme måte som Reidar Prestvik forteller i sin selvbiografi fra oppveksten i Vikna omtrent to mannsaldre senere: (6)

”Så snart myrkolla tok til å kike opp av tuvene, måtte kyrne ut og i marka. Det var nok ikkje berre å sleppe dem, de måtte gjetast. Inngjerding var ikkje praktisk mulig, og kva skulle ein med gjerde, når ein likevel fødde på ein drøss med unga? Gjetinga var berre for ungan, og ein sjølsagt periode i livet for alle bygdebarn.

Gjetinga var ei vond plikt, noe av prisen ein måtte betale for å leva. Sjølsagt var det lyse stunder imellom, slik som når det leid på sommaren og kyrne kunne ”gå rolig” og ete seg mette. Men det biletet som alltid står først for meg når tankane kjem inn på tida i gjelthaugen, er ei skrin, kollet ku som står og krøker seg for regn og sklett, mens eg sjøl sit og hukra under eit kjerr eller ein bergtrapp, blaut til skinnet. For regnty og ”stevla” fanst ikkje. Og skulle ein ”møte” krøtter ja-ja, eg synest enno eg kjenner surklinga i tresko’n og myrgjørma

som åt seg lenger og lenger oppetter hossaleggen. Dyra leita jo etter mat, og særlig tidlig om våren kunne dei vera slemme til å renne hit og dit. Det var nok mange gonger vi kjende blodsmaken i munnen når vi plagdest som verst.”

Orkladalføret med enkelte fylkes- og kommuneveier, og gårder hvor Anders Andersens slekt har sine røtter. (bilde 1)

Det er mange som har hatt erfaring og innsikt i de prøvelser gjeteren var utsatt for. I vår tid snakkes det om barnearbeid som lovstridig og vederstyggelig. Men på Andreas Andersens tid og minst hundre år etter hans barndom var dette vanlig. Adresseavisen finner det også verdt å omtale gjeterens skjebne i et oppslag i september 1895: (7)

”Gjætergutten.

Der findes ikke paa hele Gaarden et Menneske, der slider saa meget ondt som Gjæteren. Han maa følge Kræaturflokkene, enten den er stor eller liten, den hele Dag bortigjennem Uføre, over Myrer og Sumper, kortsagt i Alslags Terræn. Er Veiret godt, kan det endda gaa an; men bliver det koldt og Regn, da er det sandelig ingen Morro. Det stakkars Barn har kanskje sparsomt med Klæder paa sig, ialfald sjælden noget, der er skikket til at holde Regnet ude. Barbent maa Gutten eller Pigen springe omkring,- Faderen har næmlig ikke Raad til at holde den Lille med sko heller. Naar Gjæteren om Aftenen kommer hjem til Gaarden for at aflevere sine Dyr til Husbonden, er han aldeles gjennomvaad og forfrosen. Atpaa dette faar han kanskje en liten Portion Skjænd først og siden lidt kold Mad. Træt gaar den Lille tilseng og kaster sine vaade Klæder i en Krog, ingen kjærlig Haand tager og henger dem op til Tørring, og ikke et kjærligt Ord til Gjæteren, der træt falder i Søvn. Næste Morgen i de vaade Klæder paanyt.

Har du engang seet en liten blaaafrossen Stakkar sidde paa en Sten i Skogen, mens Regnen strømmer ned, eller seet ham staa ude paa slette Jordet og Stormen lege med hans Filler, maa du faa Medynk med en saadan Krabat....

Det er en Pligt for os, skriver ”Landmanden”, at sørge for vore Undergivnes Vel, og aller-mest bør det gjøres ligeoverfor Mindreaarige. Gjæterne kommer fra fattige Hjem, ofte er de baade fader- og moderløse. De skal for første Gang ud i Verden for selv at tjene sit Brød hos Andre. Hvor let kan de da ikke tage skade baade paa Legeme og Sjæl og faa lagt et daarligt Grundlag for sit senere Liv. Lidt kjærlig Omgang i den unge Alder virker uhyre meget godt; thi Barnet er saa let paavirkeligt.”

Anders Andersen Gisvold reiser til Trondhjem.

For en husmannsgutt som i tillegg var født utenfor ekteskap, var utfordringen først og sist å skaffe seg arbeid. Og for Anders ville den nærmeste muligheten være å finne i form av gårdsarbeid, som han var vant med fra tidligste barnealder. Samtidig falt det naturlig å søke seg til byen, hvor det også kunne være andre muligheter. Vi finner ham som dreng på gården Dortealyst i Strinda fra 28. april 1859 til samme dato 1863. Sannsynligvis hadde han forlatt besteforeldrene på husmannsplassen Gisvolddal flere år tidligere, engasjert som gårdsarbeider i Orkdalen og Børseskogn allerede fra 1840- og 1850-tallet. Kontakten med hans kjødelige foreldre har trolig vært begrenset, om den i det hele tatt har vært til stede. Men nå var han kommet til byen, på sett og vis langt fra Orkdalen. Og det å arbeide som gårdsdreng på Dortealyst måtte oppleves som et stort steg fremad.

Dortealyst (løpenr. 272) ble i 1798 utskilt som en parsell av Stavne, solgt til postmester Johan Henrik Lorentzen i Trondhjem. Gården ble trolig oppkalt etter Lorentzens hustru Anne Dorteia, datter av presten Anders Bernhoft i Meldalen. Anne Dorteia døde som enke i 1849, og hennes arvinger satt fortsatt med eiendomsretten frem til 1870.

Forpakter i disse årene var Oluf Berg. I bygdebok for Strinda er det opplyst at besetningen i 1866 var 2 hester og 11 kyr. Avlingen var 30 tønner bygg, 40 tønner havre, 150 tønner potet, 110 lass høy. Dyrket areal var 150 mål.⁽⁸⁾

Anders og Elen Anna i Børse.

Før Anders kom til Trondhjem og Dortealyst hadde han som nevnt vært i Børse på 1850-tallet. Han hadde der blitt far til et pikebarn: **Elen Anna f. 6/12-1856**. Mor var Berthe Ernstdd. Børsøren f. 1833. Berthe Ernstddatter er i folketellingen for 1865 gift med John Hanssen, født i Børse i 1817, og de bor på plassen Harrisdahl. I tillegg til Elen Anna Andersdatter, har de

sønnen Hans Christian Johnsen f. 1862. Elen Anna Andersdtr. ble konfirmert i Børsa 1/10-1871, da med angitt adresse Ofstad.

Elen Anna hadde god kontakt med sin far. Han glemte ikke henne, og hun glemte ikke han. Vi finner et tydelig vitnesbyrd på dette i hennes brev til Anders, datert 11. desember. Ut i fra sitt innhold må brevet være skrevet i tidsrommet 1876 – 1879, og Elen Anna er altså her ca. 20 år:

"Kjære Fader. Da vor Samtale var saa at jeg skulde komme til Byen i Julen bliver det ikke Tilfeldet denne Gang, naagtet jeg havde haft stor Lyst dertil. Men Harsagen dertil er at en af mine beste Veninder skal giftes i Julen og da det tillige er min nærmeste Nabo kan jeg ikke gjøre andet en at besøge dem. Hvis Gud vil at jeg skal leve til Sommeren tenker jeg paa at besøge Eder igjen, da de ere ofte i mine Tanker og jeg har stor Glæde af at faa se Eder alle igjen, men da vi ere saa langt fra hverandre kan det ogsaa være usikkert om vi faar sees mere. Jeg har da ikke mere at skrive om denne Gang og maa saaledes slutte med min simple Skrivelse. Len da vel og vær kjærligt hilset fra mig. Hils mine brødre, hils Jen og Marit og den lille Marie fra mig. De hiles fra min Malmøder. Og tilsidst ønsker jeg Eder alle en glædelig Julefest. Len vel.

Elenanna Andersdatter, Lund."

"Mine brødre" er i denne sammenheng Andreas og Sivert Andersen, mens "John og Marit og den lille Marie" er John Hansen, Marit Rolvsdatter og hennes datter Marie Eline, som vi siden skal stifte bekjentskap med.

Brevet forteller ikke bare om familieband som ble opprettholdt, men også om hvordan avstanden mellom Børsa og Trondheim har hatt en annen betydning på 1870-tallet, enn i dag. Brevskrivning var, dersom en ser bort fra telegrafiske meldinger, den eneste form for direkte kommunikasjon mellom privatpersoner over lengre avstand på denne tiden. Telegraf-tjeneste ble riktig nok opprettet i Trondhjem i 1858, samtidig som telegraflinjen til Christiania ble tatt i bruk. Telegrafstasjonen var først lokalisert til Trondhjems bryggeri, men flyttet i 1863 til den nyoppførte Børsbygningen på hjørnet av Nordre og Kongens gate. For Elen Anna var telegrafering verken tilgjengelig eller hensiktsmessig, - hun skrev sine brev.

Kommunikasjonsforholdene på Elen Annas tid.

Hvordan reiste folk mellom Orkanger, Børsa og Trondheim? Fra gammelt hadde fjorden vært den selvsagte ferdselsveien, med seilbåter som tok seg av transport både for mennesker og gods av ulikt slag. På 1880-tallet kom det store fremskrittet, ved opprettelsen av faste dampskipsruter på fjorden: "Gulos" gikk daglige turer til Byneset, Buvika og Børsa, og "Orkdølen" gikk mellom Trondhjem og Orkanger. Båtene var små, og anløpsstedene mange. Trolla og Flakk var første stoppesteder i ruta til Børsa. Vi må anta at Elen Anna ville ha opplevd at verden var i ferd med å endre seg og uttrykt seg annerledes, dersom hun hadde skrevet sitt brev bare 10 år senere. Trondhjem var da med ett slag rykket vesentlig nærmere.

For folk som bodde i større avstand fra fjorden var situasjonen forskjellig. Allerede i 1864 var det opprettet smalsporet jernbane mellom Trondhjem og Støren. Jernbanestasjonen ble oppført øverst i Prinsens gate, med stasjon der hvor Synagogen nå ligger. Perronghallen ble sene-

re ombygget til Frelsesarmeens tempel. Elgeseter bru ble opprinnelig bygd for jernbanen, slik at togene kunne kjøre opp Elgeseter gate, videre over Sluppen-brua og fra Selsbakk til Heimdal på tre høye trebruer.

1887. Sommerroute 1887.

for
„Orkla“

mellem Throndhjem og Ørkedalen
fra og med 11te Juli førstk.
til 31te August.

Fra Throndhjem hver Mandag Kl. 8 Formiddag Onsdag „ 8 — Torsdag „ 6 Eftermiddag Fredag „ 6 — Lørdag „ 6 —	Fra Ørkedalen hver Mandag Kl. 2 Eftermiddag Onsdag „ 2 — Fredag „ 7 Morgen Lørdag „ 7 — Lørdag „ 9 Aften.
--	--

Skibet vil hveranden Uge overligge i Ørkedalen fra Lørdag Aften til Søndag Aften eller nærmere Bekjendtgjørelse hver Gang.

Viggen anløbes hver Mandag paa Tour til Throndhjem og hver Onsdag paa Tour fra Throndhjem, hvorimod Ofstad og Almli sløifes de Toure.

Ligesaa anløbes Viggen Lørdagene baade paa indgaaende og udgaaende Tour.

Direktionen.

Adresseavisen juni 1887. (bilde 2)

I 1874 fikk stadsingeniør Dahl godkjent sin plan for et nytt havneanlegg på Brattøra. Dermed ble det også plass for ny jernbanestasjon som ble innviet i 1881. Dette gjorde det mulig å koble Størenbanen sammen med Meråkerbanen som ble åpnet samme år. I mellomtiden var Størenbanen også blitt forlenget til Røros, med åpning av strekningen i 1877, og forbindelse videre til Kristiania gjennom Østerdalen. Dette vekket manges interesse for reisevirksomhet,

Throndhjem—Støren Jernbane.

Trænens Afgangstider fra og med 17de Mai til og med 30te August 1868.

Om Hverdagene:

Dp. 1. Fra Throndhjem Kl. 8 0' Form.; i Støren Kl. 10 35' Form.

2. „ — „ 5 15' Eftm.; i Støren Kl. 7 50' Eftm.

Ned. 1. Fra Støren Kl. 7 30' Form.; i Throndhjem Kl. 10 0' Form.

2. „ — „ 6 30' Eftm.; — „ 9 0' Aften.

Formiddagstrænene krybse hinanden paa Meelhuus; Eftermiddagstrænene paa Lundemo.

Paa Søn- og Helligdage.

Dp. 1. Fra Throndhjem Kl. 9 Form.; i Støren Kl. 11 30' Form.

2. „ — „ 2 30' Eftm.; i Støren Kl. 5 0' Eftm.

3. „ — „ 4 30' —; Til Søberg Kl. 5 30 Eftm.

Ned. 1. Fra Støren Kl. 8 30' Form.; i Throndhjem Kl. 11 0' Form.

2. „ — „ 6 0' Eftm.; — „ 8 35' Eftm.

Om Formiddagen krybse Trænene hinanden paa Meelhuus.

Trænene standse hver Dag ved alle Stationer og Stoppesteder undtagen ved Sluppen, hvor der kun standses paa Signal.

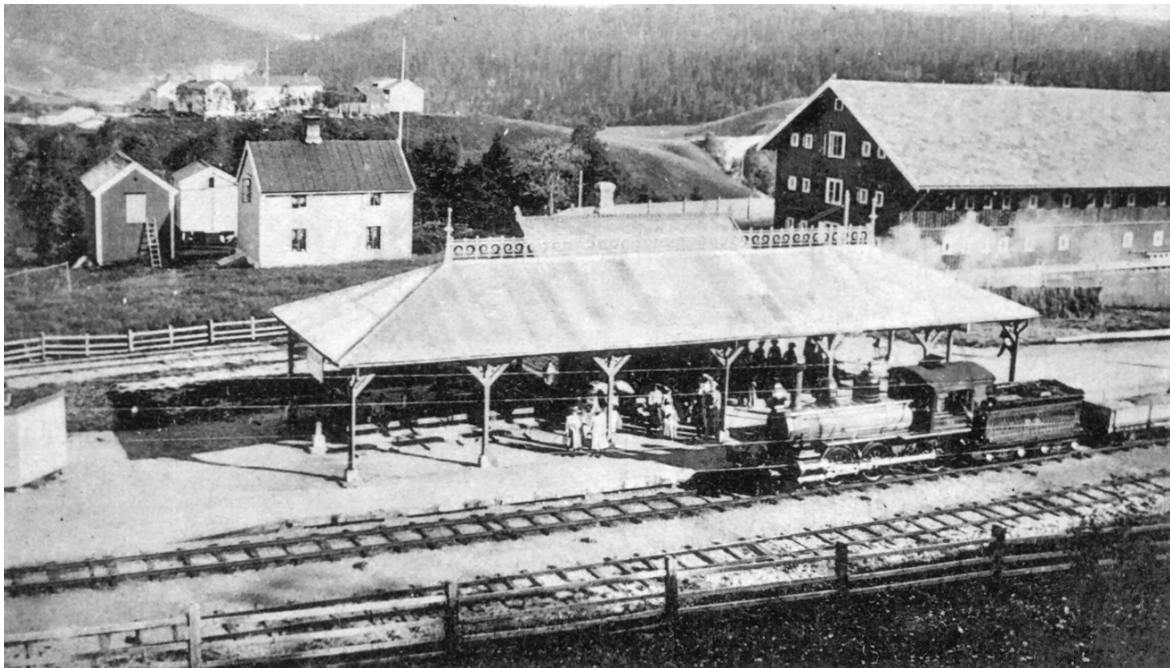
Chr. Hielm.

Adresseavisen mai 1868. (bilde 3)

som tidligere var begrenset til veitrafikk eller båt. Jernbanen ble møtt med både positive og negative uttalelser. Dette kommer bl.a. til uttrykk i et reisebrev fra hr. Yngvar Nielsen, datert 9. juli 1878:

” For den, som tidligere har reist alle eller saagodtsom alle de navnkundigste Bakker paa den gamle Trondhjemsvei, Vaarstigen, Rusten, Bjerkakerbakkerne o.s.v., og som derefter paa jævnlig Reiser har fulgt de store Forbedringer, som denne Deel af vort Veinet efterhaanden har undergaaet, er det en paafaldende Overgang at se sig hensat i en Jernbanevogn og i denne rulle over ”Dovres brede Ryg”, om man ellers kan udstrække dette Navn til den ensformige Dal, hvorigjennem Banen er ført. Dog bør man ikke i Forveien gjøre sig altfor store Forestillinger om den dermed forbundne Behagelighed. Man kan nemlig let efter Ankomsten til Trondhjem gjøre den Opdagelse, at to dages Jernbanefart har taget meget mer paa Kræfterne end fire Dages Reise efter det gamle System... Som Forholdene nu ere, betænker man sig sandelig, forinden man gjør Turen om igjen som Fornøielsesreise. Den Hvile som man faar ved at sove paa Koppang, er nemlig for de Reisende kun illusorisk... Først naar Togene gaa helt frem paa en Dag, kan den dog siges at have opnaaet sin Hænsigt.

Betjeningen paa Banen fra Hamar til Trondhjem gjør helt igjennem et godt Indtryk. Den er præcis og høflig og synes at staa under en god Ledelse. Toget kommer til fastsat Tid til Stationerne og gaar nøiagtigt paa det angivne Klokkeslet. Naar man betænker, at den nye Bane kun en kort Tid har været i drift, er det forbausende, at Betjeningen har kunnet faa en saadan Øvelse, og det lover godt for Fremtiden.”

Selsbakk, en av de faste stasjonene på Størenbanen, trolig omkring århundreskiftet. (bilde 4)

I andre innlandsområder i byens omegn var det nødvendig å bruke hesteskys. Dette ble i mange år besørget av ”Trondhjems skydsstation”, som lå i Prinsens gate 22. Denne tapte sin betydning etter som automobilen fikk økende betydning i tidsrommet mellom 1910 og 1920.

At geografisk avstand er et relativt begrep, finner vi også uttrykt ved at det selv innenfor Trondhjem by ble anvendt egne postfrimerker. I Adresseavisens utgaver datert 17. september og 19. september 1878 finner vi følgende opplyst, etter at hr. X hadde stilt spørsmål om portoen for bypost til Lillegårdsbakken: (10),(11)

17/9-1878: ” *Fra Trondhjems Bypostkontor:*

Til Byens Forstæder regnes Hlademoen, Kirkesletten, Møllenberg, Vollabakken, Johnsløkken, Øen, Ydre Ihlen og Nyholland (Ilsvikøra), og Porto for Breve til disse Bydele er 8 Øre....”
19/9-1878:

” I den sidste Opgave over Byens Forstæder blev ved en Forglemmelse de tvende Bydele Petersborg og Kristianfeldts ikke medtagne, og da Lillegaardsbakken maa medregnes under ovennevnte Bydele, bliver Porto til Hr. X 8 Øre”.

Vi ser av dette at selv korte avstander innad i byen ble betraktet som så betydelige, at det rettfærdiggjorde en egen ordning med bypost. Men det norske samfunnet befant seg ved denne tiden på flere måter i et forvandlingens tegn: nye oppfinnelser var i ferd med å bidra til at mellommenneskelig kommunikasjon kunne foregå over lengre avstander, uavhengig av brevskrivning eller telegrafi. Vi kan lese om dette i Adresseavisens utgave 16/5-1877:

”Lydtelegrafen og dens Fremtid.

En amerikansk Englænder ved Navn Graham Bell har opfundet et Instrument, som kaldes Telefon, ved hvis Hjælp den menneskelige Stemme allerede nu kan forplantes i en forholdsvis uhyre Afstand med Elektriciteten som Befordrer.

Dette Instrument bestaar af en stærk sammensat Magnet, ved hvis begge Ender eller Poler der anbringes sædvanlige godt isolerede Telegraftraade. Lige foran disse Traade findes en Tværveg af Jern, og foran denne findes atter et Mundstykke som paa et Talerør.

Det er en bekjendt Sag, at man ved at bevæge Staal eller Jern foran Polerne i en Magnet fremkalder en elektrisk Strøm i de den omgivende Traade, og at Varigheden af denne Strøm stemmer paa det nøieste overens med Varigheden af Bevægelsen eller Vibreringen i Staalet eller Jernet. Udsender man nu gennem nævnte Mundstykke en Lyd, f. Ex. den menneskelige Stemme, og herved bringer nævnte Jernvæg til at vibrere, saa fremkaldes der en elektrisk Strøm i de to Traade, der ganske svarer til Svingningerne i Jernvæggen, eller med andre Ord til Lydbølgerne i den menneskelige Stemme. De to Traade staa nu i Forbindelse med en sædvanlig Telegrafledning, der kan have hvilken som helst Længde. De elektriske Strømme i Traadene forplante sig gennem Ledningen, og naar endelig Traadene paa Modtagelsesapparatet, der er indrettet ganske paa samme Maade, som ovenfor beskrevet. Her sættes den anden Jernvæg i Svingninger, og derved gjengives de samme Lyde, som sendes fra Udgangsstationen.

Saa ny denne Opfindelse er, saa kan man nu allerede sætte den blandt de mest storartede i vort Aarhundrede, og den vil sandsynlig i Løbet af nogle faa Aar have vundet ligesaa megen Udbredelse som selve Telegrafien. Forsøg der overværedes af en talrig Menneskemasse, viste Apparatets forbausende Anvendelighed.....Lad os engang betragte Fremtidens Telefonkontorer lidt nærmere. Ikke nok med, at man sender skriftlig Beskjed til vedkommende Embedsmand i Kontoret, nei, man vil selv kunde tale med den Person, til hvem man hidtil har maattet sende Telegram. Tenk Dig, kjære Læser, selv at tale med ham! hvilken svimlende Tanke. En Søn, der befinder sig i Amerika, vil kunne tale med sin Fader i Europa og høre hans egen Stemme. Elskeren vil kunne høre sin Bruds Stemme, Vennen sin Vens, og det ligesaa tydeligt, som om de stod i et nærliggende Værelse.” (12)

Det gikk knapt ett år før den første telefonforbindelse var på plass i Trondhjem. Adresseavisen forteller om dette 13/3-1878, altså på samme tid som Elen Anna skrev til sin far:

"Telefon i Trondhjem.

Vi har havt Anledning til at gjøre os bekjendt med et hos d'Herr. Spørck & Co. hersteds anbragt Telefonapparat, som forbinder Forretningslokalet i Byen med den paa den værende Sæbe-og tekno-kemiske Fabrik, og det er en sand Fornøielse at erfare, med hvilken Tydelighed man hørte alt, hvad der taltes, ligesom Stemmen var ganske kjendelig, næsten som om man opholdt sig i samme Værelse som den Talende, noget som efter en smule Øvelse i Benyttelsen af Apparatet omtrent maa siges at opnaaes. Naar der ønskes Samtale mellem de to korresponderende Steder, sker dette ved at der signaliseres, idet man trykker paa en Knap lig de almindelige elektriske Ringeapparater. Der ringes da meget kraftigt, saaledes at man faar en tydelig Opfordring til at paabegynde den ønskede Samtale, der foregaar ved at man taler ind i en liden Træcylinder at form omtrent som en stor Traadsnelle. Naar man har talt, fører man snellen til Øret og Lyden opfattes da med stor Tydelighed..... Det synes klart, at man staar ved Begyndelsen af den Udvikling, som kommunikationen af de menneskelige Tanker vil kunne opnaae." (13)

(Firmaet Spørck & Co hadde såpe- og parfymeutsalg i Kongens gate 14 a, mens såpefabrikken lå på Øya, og Spørck-familiens bolig lå på "Bloksberg" like nedenfor krysset Elgesæter gate/Klostergaten.)

Spørck & Co. etablerte i 1881 et privat telefonselskap, samtidig som det ble opprettet flere andre private telefonselskap. Spørcks selskap gjennomførte imidlertid den første utbygging av telefonlinjer med innkjøp av apparater fra L.M. Ericsson i Stockholm. Linjene ble ført frem, dels ved takmonterte stativer, dels ved stolper. Det ble installert tre talestasjoner, nemlig i Ila, på Kirkesletten og på Singsaker. Det gikk ikke lang tid før det oppstod misnøye: tjenestene ble kostbare, etter som antall abonnenter bare var 300. I 1889 overtok kommunen Spørcks anlegg, som nå fikk navnet "Trondhjems Telefonanlæg". Året før var telefonsentralen flyttet til Hornemannsgården.

I de etterfølgende årene kom videre utbygging av telefonlinjer innen byens områder, men først i desember 1890 leser vi at det arbeides konkret med å utvide telefonlinjene til omgivende distrikter. "Komiteen for Tilsyn med Trondhjems Telefonanlæg" redegjør for arbeidet med å legge telefonlinjer til Stjørdalen og Hommelvik, hvor det er kostnadene ved abonnementsordningen som står i fokus:

" Som vedlagte Skrivelse udviser, kan man i Stjørdalen opnaa 5 faste Abonnenter og i Hommelvig op til 4. Desuden vil man ved at faa Talestationer, 1 paa Værnes i Stjørdalen og 1 i Hommelvig, antagelig kunne gjøre Regning paa ca. Kr.100,- i aarlige Indtægter... Abonnenterne Antal vil naturligvis her være det afgjørende, og i denne Henseende vil man altid være henvist til Skjøn...." (14)

Bare ett år etter at det første telefonapparat var på plass i Trondhjem kunngjør avisen innføringen av et nytt system for vekt, lengde og rommål, i følgende oppslag 12/7-1879:

"Det nye Maal-og Vægtsystem.

Vi nærmer os den Tid, da det nye Maal-og Vægtsystem skal indføres. Den 1te Juli d.A. traadte Loven om metrisk Maal og Vægt af 22.mai 1875 i Kraft ved beregning af Told og andre Udgifter. I de følgende 3 Aar, altsaa til 1. Juli 1882 er Benyttelsen af det gamle og det nye System lige berettiget. Valget er overlatt den Part, som krever Maale-og Veieredskaber; dog skal offentlige Maalere og Veiere, naar Kjøberne forlanger det, benytte metrisk Maal og Vægt. Brugen af de gamle Maal i Handel og Vandel bliver efter Udløbet af den 3-aarige Overgangstid, altsaa fra 1te Juli 1882, strafbar". (16)

Avisen kunngjør videre forholdet mellom gamle og nye mål:

1 Skippund	= 100 kilogram	1 Korntønde	= 139 liter	1 Favn	= næsten 2 meter
1 Centner	= 50 "	1 Fisketønde	= 116 "	1 Alen	= næsten 2/3 "
1 Lispund	= 8 "	1 Anker	= 33 ½ "	1 Fod	= næsten ½ " (3/10)
1 Vog	= 18 "	1 Skjæppe	= 17 ½ "	1 Kvarter	= 1 ½ decimeter
1 Bismerpund	= 6 "	1 Fjerdingskar	= 4 ½ "	1 Tomme	= 2 ½ centimeter
1 Pund	= ½ "	1 Pot	= 1 "		
1 Mark	= 2 ½ hektogram	1 Pægl	= 2 ½ deciliter		
1 Lod	= vel 1/6 "				
1 Kvintin	= 4 gram				

Og utviklingen av telefoni gikk med økende tempo: 26/4-1892 opplyser avisen at Trondhjems formannskap gjennom magistraten har rettet en henvendelse til regjeringen om å få opprettet en telefonlinje mellom Kristiania og Trondhjem, samt mellom Trondhjem og "Indtrøndelagen". Det opplyses samtidig at formannskapet har bevilget midler til disposisjon for å fullføre omlegging av telefonnettet, og anskaffelse av et sjetten "Centralapparat" paa 100 Nummer". Det betyr altså at byen på dette tidspunkt disponerte i alt 500 telefonnummer.

Det gikk forøvrig knapt to år fra oppslaget om at telefonen var kommet til byen, før den neste teknologiske revolusjonen meldte seg: i Adresseavisens utgave 29/2-1880 leser vi en stor annonse, som kunngjør at Edison's fonograf forevises i Arbeiderforeningens Bygning: (15)

Amerikas største Opfindelse!

Den mærkværdige Talemaskine

(Fonograf)

forfærdiget i Amerika af Hr. EDISON,

forevises i Arbeiderforeningens Bygning

kun i 5 Dage, den 27de, 28de, 29de Februar samt 1ste og 2den Marts
fra Kl. 4—6 Efterm.

Obs. Maskinen taler og synger forbausende tydeligt samt opbevarer Tale og Sang i flere hundrede Aar. (Talemaskinen forevises ogsaa i Skoler og Familier for billig Pris, naar derom anmeldes.

Forklaring over den store og fine Opfindelse erholdes.

Nedsat Billetpriis:

1ste Plads 50 Øre, for Arbeidsfolk og Børn 25 Øre.

Høiagtelsesfuldt
N. R. BREMER.

"Maskinen taler og synger forbausende tydeligt, samt opbevarer tale og Sang i flere hundrede Aar." (bilde 5)

Alt dette skjedde altså i en tid, hvor Elen Anna og folk flest betraktet avstanden fra Børsa til Trondhjem som en vesentlig hindring for personlig kontakt mellom slektninger og venner.

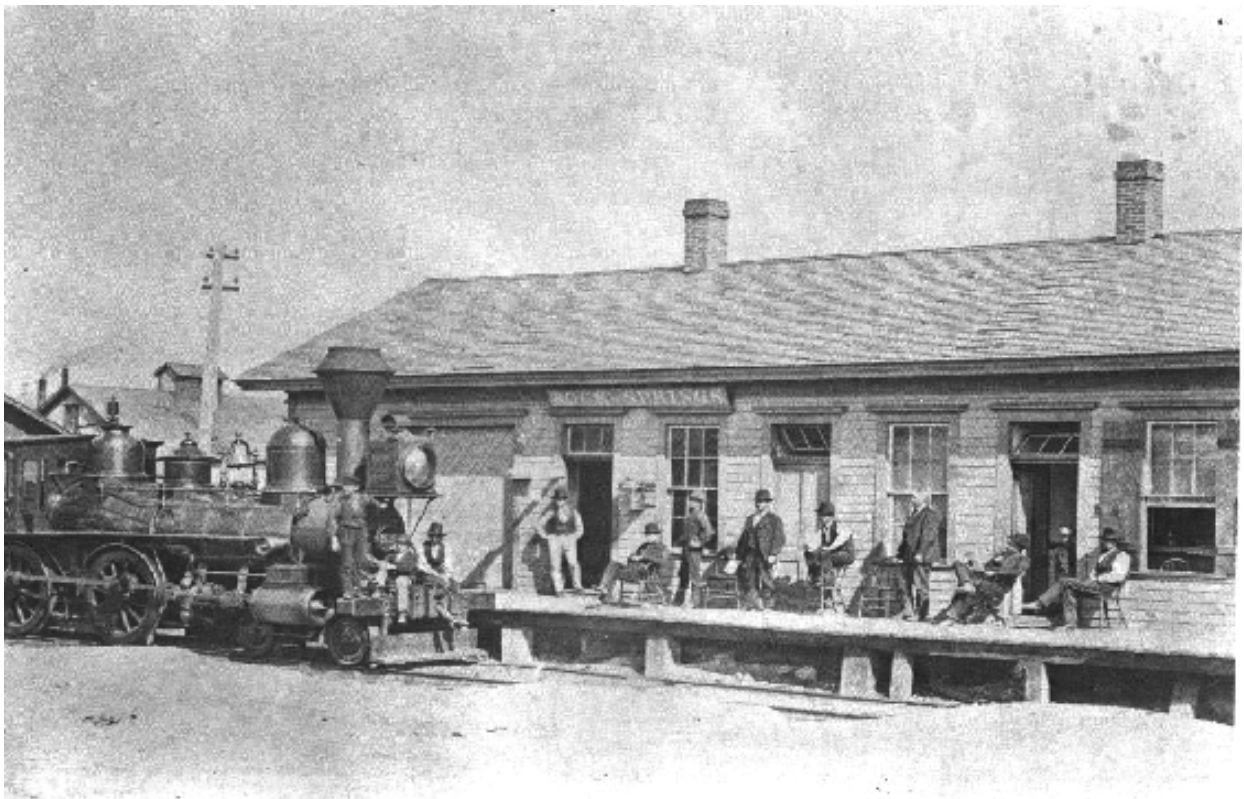
Hvor ble det av Elen Anna?

I kirkebok for Ila finner vi blandt levende fødte: **Anna Serine f. 3/6-1889**, døpt 23/6-1889. Foreldre: *Ungkar, Gaardmandssøn Isak Johnsen Jyssum f. 14/1-1855, og Pige Elen Anna Andersen f. 6/12-1857 (?)*. Isak har *"nuværende adresse: Rock Springs, Wyoming, Amerika"*. Elen Anna bor i Møllebakken, "Haugans gaard", oppkalt etter konstabel Haugan. Faddere ved dåpen er garver Anders Andersen, hustru Elen (Eli), smed Ole Vold (skal være Vaal), hustru Karen, gartner Andreas Andersen, hustru Marie. I kirkeboka er det i marginen anført: *"Opgivet af Barnemoderen som begges 1. Barn"*. Det var selvfølgelig slik at Elen Anna ved denne an-

ledningen hadde reist fra Børsa inn til byen og losjerte hos bror og svigerinne (Andreas og Marie) i Møllebakken 3, "Haugans gaard".

Elen Anna ble altså sviktet av barnefaren. I emigrantprotokollen for utvandrede fra Trondhjem i 1889 finner vi ham: *"Isak Johnsen, ugift, registrert 17/4-1889. Arbeidsmann, 24 Aar, født i Børsen. Reiser med Cunard-linjen, skipet "Cameo". Billett betalt i Amerika. Reisemål: Green River, Wyoming."*

Green River er sentrum i Sweetwater County. Mens Rock Springs vokste opp som en kullgruveby, utviklet Green River seg i forbindelse med tilknytningen til Union Pacific-jernbanen. Navnet har sin opprinnelse i elven som flyter gjennom byens sentrum.

Rock Springs, Wyoming ca.1900. Dette var opprinnelig en stasjon på Ben Holladay's Overland Stage Line, etter at kjøreruten ble flyttet sydover i 1862 for å unngå overfall fra indianerne. Som by startet historien om Rock Springs i 1868, da jernbanen ble anlagt. Før jernbaneanlegget var ferdig, ble Rock springs ansett som et ugjestmildt sted i Bitter Creek Valley. I området lå flere kullminer. Hele 40 % av Wyoming har kull-leier i undergrunnen, og produserer 30 % av alt kull i USA. Rock Springs er ellers mest kjent etter at det 2. september 1885 oppstod et opprør blant walisiske og svenske kullgruvearbeidere, hvor et stort antall kinesiske arbeidere ble drept. (17)

(bilde 6)

Elen Anna satt alene igjen i "gamlelandet" med sin lille datter. Hvor lenge hun oppholdt seg i Trondhjem, er ukjent, men vi finner henne igjen i "Ørkedalen" i folketellingen for 1900, med adresse Nærviksøren:

" Kristine Sjulsvik, husmor, huseier, syning f. 1854 i Bjørnør.

" Susanna, datter, f. 1887 i Ørkedalen.

" Peter Johnsen, f. 1871 i Stadsbygden, husfader, sagbrugsarbeider.

"Elen Anna Johnsen, hans hustru, f. 1857 i Børsen.

"Anna Johnsen, datter, f. 1889 i Børsen."

Elen Anna ble gift i perioden 1889 – 1900 med Peter Johnsen. Datteren Anna har fått stefarens etternavn, men er likevel Anna Serine Isaksdatter, døpt i Ila kirke to måneder etter at hennes "riktige" far dro til Amerika.

Kanskje håpet Elen Anna at Isak skulle komme tilbake. For det var ikke alle som ble værende i Amerika. Noen emigrerte for å slippe unna straff eller økonomiske forpliktelser, og disse ble raskt registrert og tilbakesendt. Men noen dro tilbake fordi de ikke fant seg til rette, slik Adresseavisen forteller 27/7-1881:

"Ogsaa en Udvandrer.

En inde paa Strinden boende Mand, der med sin lille Familie (Kone og en voxen Datter) beboede en ham mindre tilhørende Jordeiendom, og som levede i gode økonomiske Kaar, fik i Sommer ligesom saa mange Andre Lyst til at prøve sin Lykke ved at udvandre til Amerika. Han solgte imidlertid ikke sin Jordeiendom, men overlod denne til sin Kone og Datter, der bleve tilbage her.

Igaar, da Datteren ventede at faa Brev fra ham og i den Anledning spurgte om samme paa et herværende Agentkontor, hvorhen han skulde sende Brevet, blev hun imidlertid ikke ganske lidet overrasket ved at træffe Faderen, som man sikkert troede opholdt sig i Chicago, men som nettop var ankommen tilbage hertil med "Tasso", idet han i Chicago havde fundet det aldeles uudholdeligt paa grund af Larm og andet Virvar, der i den Tid, han opholdt sig der, havde berøvet ham Natteroen aldeles. Han strøg derfor directe til Hjemmet og vil sandsynligvis ikke komme til at sætte sin Fod paa amerikansk Jord mere." (18)

Det er intet som tyder på at Isak Jyssum vendte tilbake fra Wyoming.

Orkdalsøren.

Den største gården på Orkdalsøren var Hov. Hit flyttet sorenskriver Richter i 1837, og han kjøpte gården i 1839. Nærviksøren som støtte opp til Hofsøren, hørte opprinnelig til Børsa prestegjeld så sent som i 1814. Etter at Thams i 1867 grunnla Strandheim bruk med dampsg og all slags treforedling økte folkemengden betydelig, og stedet endret karakter. Den gamle hovedkirken begynte å bli for liten, og Øra-representantene i Ørkedalens herredsstyre foreslo at man kunne bøte på dette ved å bygge et kapell på Øra. Dette utløste en heftig byggestrid, som i første omgang endte med vedtak om at Øra ikke skulle få eget gudshus, men man skulle i stedet utvide den gamle hovedkirken. Lærer A. Wormdal uttalte da: *"Øra skal dog få sin kirke, og det ganske snart"*. Folket på Øra gikk sammen om å bygge kirken. Det ble nedsatt en byggekomite med daværende arkitekt Thams, sakfører Rambech og lærer A. Wormdal. Fru sorenskriver Richter forærte kirkeklokken, H.P. Willmann forærte orgelet og Hermann Levanger altertavlen. Konsul H.P. Jenssen ga en lysekrone og altersølvet. Den 28. april 1892 stod den nye kirken ferdig og ble innviet av prost Brodahl.

Anna Serine Isaksdatter Johnsen ble konfirmert i Ørens kirke 9/10-1904, fortsatt med angitt bopæl Nærviksøren. Hun fikk karakteren "Meget godt".

Konfirmasjonsordningen.

Konfirmasjon ble innført i Norge ved kongelig forordning i 1736. Ordningen hadde sin opprinnelse i oldkirkens dåpsritual, med håndspåleggelse og salving. Disse ritualene ble etter hvert løsrevet fra selve dåpshandlingen, og ble fra 1736 erstattet av konfirmasjonen, en be-

kreftelse av dåpsløftet. Dette innebar at konfirmantene skulle gjennomgå undervisning i kristendomskunnskap, og deretter prøves i sin tro (katekisasjon), før de kunne gå til alters. Ordningen var fra 1736 obligatorisk: dersom man ikke hadde møtt til konfirmasjon innen fylte 19 år, kunne man straffes med tukthus og gapestokk. Ingen kunne tas ut til miliærtjeneste uten å være konfirmert. Det var heller ikke tillatt å inngå ekteskap, være fadder ved dåp eller vitne i retten uten konfirmasjonsattest. Ukonfirmerte gravide kvinner ble straffet med at de ikke fikk gå til konfirmasjon før etter barselen. Etter konfirmasjonen måtte de stå offentlig til skrifte før de fikk lov til å gifte seg med barnefaren. Dersom de ikke giftet seg, kunne de sendes på tvangsarbeid i inntil ett år.

Etter forordningen av 1736 kunne presten råde foreldrene og ungdommen til å utsette konfirmasjonen til neste gang, hvis presten etter grundig overbevisning ikke fant vedkommende ”i *Stand til at komme i Confirmation*”. Allerede i 1759 ble det presisert i loven at manglende kunnskaper var bortvisningsgrunn. Å bli bortvist kunne medføre at en ungdom ble stemplet som ubegavet og medføre sosial stigmatisering av langvarig virkning. Etter hvert sluttet prestene å praktisere denne skikken. I stedet oppstod et annet sosialt skille, dokumentert ved konfirmantenes alder: de fattige ungdommene måtte ut i arbeidslivet så tidlig som mulig, og ble derfor konfirmert så snart det lot seg gjøre. For barn av bedrestilte var det ikke samme grad av hast. De kunne gjerne konfirmeres i forbindelse med middelskoleeksamen, og var ofte 16 år. De virket derved ofte mer ”voksne” enn de andre, og skilte seg fordelaktig ut på kirkegulvet.

Den viktigste læreboken het ”*Sandhed til Gudfrygtighed*” av Erik Pontoppidan, bygget på Martin Luthers lille katekisme. Denne boken inneholdt 759 spørsmål og svar, som konfirmantene måtte lære. Konfirmasjonsforberedelsene innbefattet derfor utenatlæring og innøving av ”riktige svar” på de spørsmål presten stilte. Senere ”forklaringer” til Luthers lille katekisme inneholdt vesentlig færre spørsmål. Klaveness’ utgave fra 1920 begrenser seg til 288 ”oppgaver”, og i Eivind Berggravs versjon fra 1953 er antall oppgaver ytterligere begrenset til ca. 250.

En engstelig gutt fikk av presten følgende spørsmål: ”Hva kalles den delen av kirken du kommer inn i?” Gutten hvisket, skjelvende av redsel: ”Skibet”. ”Riktig”, sa presten, ”og når du kommer høyere opp?” Etter et øyeblikks tankevirksomhet svarte gutten med klar stemme: ”Masten”.

Ordningen utviklet seg etter hvert slik at oppstillingen av konfirmantene i kirken ble innrettet etter kunnskapsnivået, på samme måte som konfirmantene også kunne bli oppskrevet etter samme system i kirkebøkene. Å stå forrest på kirkegulvet ved konfirmasjonen var derfor lenge oppfattet som en æresbevisning. Det ble slutt på dette omkring 1895. Gradvis ble oppstilling etter alder eller alfabet vanlig.

Før den store velstandsøkningen kom etter siste verdenskrig, ble det stort sett forventet at ungdommene skulle gå ut i arbeidslivet etter konfirmasjonen, og ikke belaste sine foreldre økonomisk. Konfirmasjonen kom derved til å markere skillet mellom barndommen og voksentilværelsen for ungdom fra enkle kår. Barn av embetsfolk og velstående byborgere fikk til forskjell en tid med videreutdanning. Flertallet av norske ungdommer ble imidlertid stilt overfor krav om ”voksen” arbeid, med plikter og ansvar. De unge som kom fra de økonomisk svakeste familiene var som regel ikke mer enn 14-15 år når de gikk ut i arbeidslivet. Før denne tiden hadde nok mange i tillegg vært vant til å arbeide som gjeter, men etter konfirmasjonen var det under ungdommers verdighet å gjete.